УФЕНБАХОВИОТ ГРБОВНИК

Бранко Тодоровиќ

Друштво на српските грбоносци „Милош Обилиќ“, Белград, Србија

Рецензирана статија

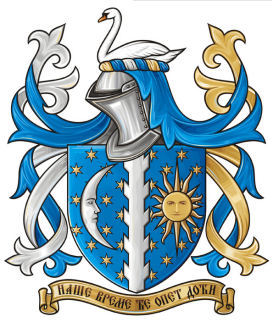
АПСТРАКТ

Грбовникот е именуван по еден од неговите сопственици, Захариј Конрад фон Уфенбах (1683-1734), и припаѓа на Бодензе групата на германски грбовници, создадени на брегoвите на Боденското Езеро, и е еден од нејзините најстари членови, настанат некаде помеѓу 1390 и 1410 година. Она што го прави овој грбовник важен за нас е фактот што грбовникот на Уфенбах е еден од најстарите европски грбовници од крајот на 14 и почетокот на 15 век, во кој се наоѓаат некои грбови од Балканот.

Некои од нив се веќе познати, а посветено е внимание на оние што ги препознаваме, но за кои сè уште знаеме малку. Оние што ни се сосема непознати ќе се обидеме да ги разгледаме во светлината на историските околности во кои се појавиле и врз основа на изворите што ни се достапни.

Се утврдува дека некои грбови се создадени многу порано отколку што се претпоставуваше претходно и дека всушност доаѓаат од Запад, и не се плод на имагинацијата на Дон Петар Охмучевиќ, иако благодарејќи на него, неколку века подоцна, тие ќе станат составен и неразделен дел од хералдиката на сите земји од ова подрачје.

Клучни зборови: Уфенбах, европски грбовници, илирска хералдика

https://orcid.org/0009-0005-1760-8738
todorovic.branko@yahoo.com

https://doi.org/10.47763/mher2025.6540
Поднесено / Submitted 22.2.2025
Ревидирано / Revised 24.2.2024
Прифатено / Accepted 16.6.2025
Објавено / Published 8.10.2025

Creative Commons License

Авторските права на написите остануваат кај авторот.
Copyright of the articles remains with the author.

Наведи извор-Некомерцијално-Сподели под исти услови (CC BY-NC-SA 4.0) Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International

Финансирање: Ова истражување нема финансиска поддршка /**Funding**: This research did not receive any financial support/
Конкурентски интереси: Авторите изјавуваат дека нема конкурентски интереси/ **Competing Interests**: The authors declare no competing interests

OPEN ACCESS

UFFENBACH ARMORIAL

Branko Todorovic

Society of Serbian Armigers,“Milos Obilic“, Belgrade , Serbia

Peer-reviewed article

ABSTRACT

The armorial named after one of its owners, Konrad von Uffenbach (1683-1734), is one of the oldest German armorials, created on the shores of Lake Constance, and is one of the oldest examples, dating back to between 1390 and 1410. What makes this armorial important to us is that it the Uffenbach armorial, one of the oldest European armorials from the late 14th and early 15th centuries that includes some coats of arms from the Balkans.

Some of the arms are already known, however we pay special attention to those that we recognise, but about which little is still known. Those that are completely unknown, we will try to look at in the light of the historical activities in which they appeared and on the basis of sources that have not been published.

It is plain that some of the coats of arms are emblazoned with many changes that were previously assumed and that in fact were brought from the West, and which are not inventions of Don Petar Ohmučević, although thanks to him, several centuries later, they became an integral and inseparable part of the heraldry of all the countries in this area.

Keywords: Uffenbach, European heraldry, Illyrian heraldry

ЗА ИСТОРИЈАТА НА РАКОПИСОТ

Оваа средновековна хералдичка збирка[1], именувана по еден од нејзините сопственици, Захариј Конрад фон Уфенбах (1683-1734), припаѓа на таканаречената група Бодензе на германските грбовници,[2] и е еден од нејзините најстари членови. Времето на создавање на овој грбовник е сместено помеѓу последните години на 14-ти и првите децении на 15 век. Мислењата на научниците кои го проучувале се разликуваат, но тие се повеќе или помалку во согласност со мислењето на германскиот историчар Вернер Паравицини, кој го датира времето на создавање на овој ракопис во периодот помеѓу 1390 и 1410 година (Paravicini 1990).

Оправданоста за ова мислење се одразува првенствено во фактот дека поголемиот дел од грбовите им припаѓаат на владетели и благородници кои биле на врвот на својата моќ во периодот помеѓу 1350 и 1395 година (Clemmensen 2012, 3). Сепак, бидејќи најверојатно не зборуваме за примарен извор, туку за копија од постар грбовник, од оваа причина е оправдано да се земе овој период како најверојатен можен момент на неговото создавање. Овој период е потврден и со елементи од стилот во кој е насликан грбовникот, кои можат да се сместат во критичниот период и почетокот на 15 век (Clemmensen 2012, 3).

Местото на потекло на грбовникот на Уфенбах никогаш не е прецизно утврдено, но врз основа на резултатите од претходните истражувања, може со сигурност да се каже дека е создаден некаде во областа западно од реката Рајна. Ова го прави специфичен во однос на другите грбовници што припаѓаат на групата Бодензе, бидејќи тие најчесто биле создадени на брегoвите на Боденското Езеро.

Бидејќи оригиналниот изглед на грбовникот не е целосно зачуван, денес можеме само делумно да го споредиме со другите членови на групата, најмногу поради оригиналноста на неговата содржина. Така, некои од неговите сегменти се јасно видливи во подоцнежните грбовници, создадени за време и кон крајот на 15 век, а еден од нив, кој се совпаѓа со оној на Уфенбах по својата содржина во над 50 % од грбовите, е милтенбергерскиот грбовник (гер: *Miltenberger Wappenbuch*), за кој францускиот хералдички научник Жан-Клод Луч пишувал детално помеѓу 1989 и 1993 година (Loutsch, 1989, 1990, 1991,

ABOUT THE HISTORY OF THE MANUSCRIPT

This medieval heraldic collection, named after one of its owners, Zacharias Conrad von Uffenbach (1683-1734), belongs to the so-called Bodensee group of German armorials,[1] and it is one of its oldest members. The date of creation of this armorial is placed between the last years of the 14th and the first decades of the 15th century. The opinions of the scholars who have studied it differ, but they are more or less in accordance with the opinion of the German historian Werner Paravicini, who dates the time of creation of this manuscript to the period between 1390 and 1410 (Paravicini 1990).

The justification for this opinion is reflected primarily in the fact that the majority of the coats of arms belong to rulers and nobles who were at the peak of their power in the period between 1350 and 1395 (Clemmensen 2012, 3). However, since we are most likely not talking about a primary source, but about a copy of an older armorial, for this reason it is justified to take this period as the most likely possible moment of its creation. This period is also confirmed by elements of the style in which the coat of arms is painted, which can be placed in the critical period and the beginning of the 15th century (Clemmensen 2012,3).

The place of origin of the Uffenbach armorial has never been precisely determined but, based on the results of previous research, it can be safely said that it was created somewhere in the area west of the Rhine River. This makes it specific in relation to other armorials belonging to the Bodensee group, as they were most often produced on the shores of Lake Constance.

Since the original appearance of the armiral is not fully preserved, we can only partially compare it with other members of the group today, mostly due to the originality of its content. Thus, some of its segments are clearly visible in later armorials, created during and towards the end of the 15th century, and one of them, which coincides with that of Uffenbach in its content in over 50% of the coats of arms, is the Miltenberger Armorial (German: Miltenberger Wappenbuch), about which the French heraldic scholar Jean-Claude Loutsch wrote in detail between 1989 and 1993 (Loutsch, 1989, 1990,

1992, 1993).

Покрај милтенбергерскиот грбовник, пронајдени се сличности со донаушингенскиот (гер: *Donaueschinger Wappenbuch*) и гринебершкиот (гер. *Grünenbergs Wappenbuch*), исто така членови на оваа група.

ИСТОРИЈА НА ПРОУЧУВАЊЕТО

Откако станал сопственост на Градската библиотека во Хамбург, а сега Државна и универзитетска библиотека во Хамбург, во 1747 година, грбовникот на Уфенбах, каталогизиран како *Cod. 90b in scrinio*, е опишан неколку пати (Clemmensen 2012, 4). Првиот што го сторил тоа бил Пол Х. Трумер, кој објавил статија за грбовникот на Уфенбах во „Германски Хералд“ во 1914 година под наслов „*Uffenbachsches Wappenbuch*“. Следното дело во кое се споменува овој ракопис е отпечатено во 1939 година, во пресрет на Втората светска војна, во Берлин под наслов „*Beiträge zur Geschichte der Heraldik*“, а потпишано од Ерих фон Берхем, Дејвид Л. Галбрет и Ото Хуп. Грбовникот на Уфенбах ќе биде дел и од каталогот на ракописи на Државната и универзитетска библиотека во Хамбург, отпечатен под наслов *Die Codices in scrinio der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg*, а уреден од Тило Брандис. Како што веќе споменавме, во 1990 година било објавено делото на Вернер Паравици „*Das Uffenbachsche Wappenbuch*“, кое е воедно и првото фототипско издание на грбовникот на Уфенбах. Најновото издание на оваа тема е истражувачката работа на Стен Клеменсен од 2012 година, насловена како „*Das Uffenbachsche Wappenbuch*“, што исто така било искористено како основа за нашето запознавање со овој ракопис (Clemmensen 2012, 4).

СЕГАШНА СОСТОЈБА НА РАКОПИСОТ И НЕГОВАТА СОДРЖИНА

Грбовникот на Уфенбах моментално се состои од 88 листа со димензии 175×205 mm, од кои секој е составен од два оригинални листа залепени заедно, така што денешниот грб се состои од вкупно 176 зачувани одделни листови од оригиналот. Во зависност од наведениот извор, тој сега содржи 587 грба и 5 минијатури, или 593 набројани детали и 3 ненабројани минијатури, вклучувајќи и некои подоцнежни дополнувања (Clemmensen 2012, 4).

Грбовите се изработени со мастило и

1991, 1992, 1993).

In addition to the Miltenberger Armorial, similarities have been found with the Donaueschinger Armorial (*Wappenbuch*) and the Grünenbergs Armorial, also members of this group.

HISTORY OF THE RESEARCH

Since becoming the property of the Hamburg City Library, now the Hamburg State and University Library, in 1747, the Uffenbach armorial, catalogued as Cod. 90b in scrinio, has been described several times (Clemmensen 2012,4). The first to do so was Paul H. Trummer, who published an article about the Uffenbach armorial in the Deutsches Herald in 1914 under the title “Uffenbachsches Wappenbuch”. The next work mentioning this manuscript was printed in 1939, on the eve of World War II, in Berlin under the title “Beiträge zur Geschichte der Heraldik”, and signed by Erich von Berchem, David L. Galbraith and Otto Hoop. The Uffenbach armorial will also be part of the catalogue of manuscripts of the State and University Library in Hamburg, printed under the title Die Codices in scrinio der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg, edited by Thilo Brandis. As already mentioned, in 1990, Werner Parawicz’s work “Das Uffenbachsche Wappenbuch” was published, which is also the first phototype edition of the Uffenbach armorial. The most recent edition on this topic is the research work of Sten Clemmensen from 2012, entitled “Das Uffenbachsche Wappenbuch”, which was also used as the basis for our acquaintance with this manuscript (Clemmensen 2012,4).

CURRENT STATUS OF THE MANUSCRIPT AND ITS CONTENTS

The Uffenbach armorial currently consists of 88 sheets measuring 175×205 mm, each of which is composed of two original sheets glued together, so that the present armorial consists of a total of 176 preserved separate sheets of the original. Depending on the source cited, it now contains 587 coats of arms and five miniatures, or 593 enumerated details and three unenumerated miniatures, including some later additions (Clemmensen 2012,4).

The armorial is drawn in ink and watercolour,

акварел, со максимум четири грба по страница, претставени во распоред од 2-2, со опис на алзашки јазик, напишан со бастарда-писмо, кое главно се користело по горната Рајна, што го поддржува географското потекло на овој грб.

Во споредба со неговиот оригинален изглед, грбовникот на Уфенбах денес е значително различен. Пред сè, ова се одразува во недостигот на голем број страници, кои биле изгубени во време кога грбовникот сè уште не бил врзан во една збирка, а кога ова конечно било направено, распоредот на страниците што бил направен во тоа време веќе не одговарал на оној што првично бил наменет. Поединечните страници подоцна биле зајакнати со ленти хартија или пергамент дури и пред првата реконструкција и врзување, што било извршено во 16 век, а кога реконструкцијата конечно станала неопходна, две страници биле споени во една, како што веќе споменавме, така што на крајот, наместо два листа, насликани само од едната страна, бил добиен еден лист, насликан од двете страни. За време на оваа реконструкција, била направена и непрецизна пагинација од страниците 1 до 181, со арапски бројки во горниот надворешен агол на секоја страница.

Бидејќи лентите хартија се истрошиле со текот на времето, втората реконструкција била извршена во текот на 19 век. Преостанатите страници морале да се одделат, повторно да се залепат, да се нумерираат со молив, да се исечат со одредено губење на легендата и пагинацијата и да се врзат во кожа.

Така, ако се обрне внимание на постарото пагинационо распределување, ќе се забележи дека недостигаат страниците 1-41 (сега 1v-21v), 50-160 (22r-77r), 163-165/168-169 (77v-80v), 166-181 (81r-88v), а страниците 168 и 169 се дуплирани (Clemmensen 2012, 5).

Што се однесува до хералдичката содржина на грбовникот, врз основа на неговиот сегашен изглед, може да се заклучи дека тој првично бил организиран на географска основа, т.е. според потеклото на армигерот, и оваа форма е делумно зачувана до ден-денес.

Процентуално, само околу 5 % од грбовите се композитни грбови, од кои повеќето се квадратни, околу 17 % од содржината на грбот припаѓа на таканаречените фантастични или измислени грбови, 21 % се однесува на грбовите на италијански, француски и шпански грбоносци,

with a maximum of four coats of arms per page, presented in a 2x2 layout, with a description in the Alsatian dialect written in the bastarda script, which was mainly used along the upper Rhine, which supports the geographical origin of this armorial.

Compared to its original appearance, the Uffenbach armorial is considerably different today. This is reflected above all in the lack of a large number of pages, which were lost at a time when the armorial had not yet been bound in a single collection and, when this was finally done, the arrangement of the pages that had been made at that time no longer corresponded to that originally intended. The individual pages were later reinforced with strips of paper or parchment even before the first reconstruction and binding, which was carried out in the 16th century and, when the reconstruction finally became necessary, the two pages were joined into one, as already mentioned, so that in the end, instead of two leaves, painted on one side only, one leaf was obtained, painted on both sides. During this reconstruction, an imprecise pagination was also made from pages 1 to 181, with Arabic numerals in the upper outer corner of each page.

As the paper strips had worn out over time, a second reconstruction was carried out during the 19th century. The remaining pages had to be separated, re-glued, numbered in pencil, cut with some loss of legend and pagination, and returned to leather bounding.

Thus, if one pays attention to the older pagination distribution, one will notice that pages 1-41 (now 1v-21v), 50-160 (22r-77r), 163-165/168-169 (77v-80v), 166-181 (81r-88v) are missing, and pages 168 and 169 are duplicated (Clemmensen 2012,5).

As for the heraldic content of the armorial, based on its current appearance, it can be concluded that it was originally organised on a geographical basis, i.e. according to the origin of the armiger, and this form has been partially preserved to this day.

Percentage-wise, only about 5% of the coats of arms are marshalled coats of arms, most of which are quartered, about 17% of the coat of arms content belongs to the so-called fantastic or fictional coats of arms, 21% refers to the coats of arms of Italian, French and Spanish armigers, to

на кои може да се додадат и околу дваесет англиски грбови кои вклучуваат некои имиња на познати учесници во Стогодишната војна, како и неколку скандинавски.

Без да се земат предвид неколку недовршени грбови кои содржат само имиња и неколку кои биле додадени подоцна, речиси две третини од грбовникот се однесуваат на властела од Светото Римско Царство.

ГРБОВИ НА ВЛАДЕЕЊЕТО И ВЛАДЕТЕЛИ НА ЈУЖНОСЛОВЕНСКИТЕ ЗЕМЈИ

Она што го прави овој грб важен за нас е фактот што ни носи и неколку интересни грбови од просторите на јужнословенските земји.

Некои од овие грбови се веќе познати на хералдичката јавност и нема многу ново да се каже за нив, па затоа ќе ги споменеме само доколку е забележано дека сè уште се тука. Грбовите за кои ќе зборуваме подетално се оние што ги препознаваме, но за кои сè уште знаеме малку. Оние што ни се сосема непознати, ќе се обидеме да ги разгледаме во светлината на историските околности во кои се појавиле и врз основа на изворите што ни се достапни.

Ако одиме по ред, првиот од овие грбови ќе биде грбот на грофовите од Целје (orig. grove von zilen) (сл. 1), кој е прикажан на 27. задна страница. Сино, три златни осумкраки ѕвезди 2-1. Верзијата со осумкраки ѕвезди, наместо шесткраки ѕвезди, како што подоцна обично ќе биде прикажан овој грб, ни кажува дека станува збор за постара верзија на овој грб (Kobel, Pirchegger 1954). Го користеле и грофовите од Нојнберг, кои владееле со Целје пред да дојде на власт династијата што ќе биде првата во историјата што ќе ја носи титулата Грофови од Целје.

Сл./Fig. 1

Втор по ред ќе биде грбот на грофовите од Горица (orig. der grove von görtze) (Сл. 2), кој се наоѓа на предна 28. страница. Скосен горе сино сребрен лав во од, долу пет пати пресечен на сребрено и црвено. Датира од средината на 13 век (Švajncer 1992) и претрпел неколку промени низ историјата, но

Сл./Fig. 2

which can be added about twenty English coats of arms that include some names of famous participants in the Hundred Years' War, as well as a few Scandinavian ones.

Without taking into account a few unfinished coats of arms containing only names and a few that were added later, almost two-thirds of the coat of arms refers to the rulers of the Holy Roman Empire.

COATS OF ARMS OF THE RULES OF THE SOUTH SLAVIC LANDS

What makes this armorial important for us is the fact that it also brings us several interesting coats of arms from the areas of the South Slavic countries.

Some of these coats of arms are already known to the heraldic public and there is not much new to say about them, so we will only mention them if it has been noted that they are still there. The coats of arms that we will consider in more detail are those that we recognise, but of which we still know little. Those that are completely unknown to us, we will try to consider in the light of the historical circumstances in which they appeared and on the basis of the sources that are available to us.

If we go in order, the first of these coats of arms would be the coat of arms of the Counts of Celje (orig. grove von zilen) (fig. 1), which is shown on the reverse of the 27th page. Azure, three eight-pointed stars Or, 2-1. The version with eight-pointed stars, instead of six-pointed stars, as this coat of arms would later usually be shown, tells us that this is an older version of thearms (Kobel, Pirchegger 1954). It was also used by the Counts of Neunberg, who ruled Celje before the dynasty that would be the first in history to bear the title Counts of Celje came to power.

The second will be the coat of arms of the Counts of Gorizia (orig. der grove von görtze) (Fig. 2), which is located on the 28th recto page. Per bend Azure, and barry of six Argent and Gules, in sinister a lion rampant Argent It dates from the mid-13th century (Švajncer 1992) and has undergone several changes throughout history, but still managed to preserve

сепак успеал да ги зачува основните карактеристики на својот оригинален изглед.

Следен во ред е грбот кој, во зависност од изворот, го среќаваме како грб на владетелите на Бугарија или како грб на владетелите на Влашка. Во овој случај, на 40-тата задна страница, тој е опишан како грб на графовите од Видин во Влашка (orig. der grove von weide in wallachie) (сл. 3).[3] Црвено, црн лав крунисан златно. Досега се верувало дека овој грб првпат се појавил на почетокот на 15 век во делото на Улрих фон Рихентал (Cernovodeanu 1977, 210), но неговото постоење во грбот на Уфенбах укажува на можноста дека веројатно може да се најде во некои други извори, постари од Рихенталската хроника од Констанц.

Сл./Fig. 3

На 43-та ректо страница се наоѓа грбот што му се припишува на царот на Србија (orig. der keyser von servye) (сл. 4), расечен, десно црвено две златни греди, лево златно посеано со црвени лијани, штитот окрунет. Покрај фактот дека е од историско значење што титулата цар на Србија се споменува во странски и релативно ран хералдички извор, интересно и необично е и тоа што за неговите амблеми се избрани дизајни што целосно се совпаѓаат со оние на грбот на унгарската династија Анжевин, разликата е само во изборот на тинктури.

Сл./Fig. 4

Причината за ова е веројатно тоа што авторот на овој грб немал доволно информации, па или едноставно го менувал грбот на Унгарија, како нејзин најблизок сосед со развиена хералдичка традиција, за потребите на новиот грб, или сакал да ја нагласи важноста на Србија во даден историски момент и користел еден од најпознатите грбови од тоа време. Патем, Александар Палавестра веќе пишувал за темата на овој грб, кој, меѓу другото, цитира два подоцнежни извори во кои се наоѓа овој грб (Палавестра 2010, 21). Првиот е грбовникот на Ханс Бургграф (*Hans Burggraf's Wappenbuch*, British Library London), создаден помеѓу 1452 и 1455 година. Во него, грбот на царот на Србија

the basic characteristics of its original appearance.

Next in line is the coat of arms, which, depending on the source, we find as the coat of arms of the rulers of Bulgaria or as the coat of arms of the rulers of Wallachia. In this case, on the reverse of the 40th page, it is described as the coat of arms of the counts of Vidin in Wallachia (orig. der grove von weide in wallachie) (Fig. 3).[2] Gules, a lion rampant Sable, crowned Or. It was previously believed that this coat of arms first appeared in the early 15th century in the work of Ulrich von Richenthal (Cernovodeanu 1977, 210), but its existence in the arms of Uffenbach suggests the possibility that it could probably be found in some other sources, older than the Richenthal Chronicle of Constance.

On the 43rd recto page is the coat of arms attributed to the Emperor of Serbia (orig. der keyser von servye) (fig. 4), Per pale dexter Gules, two bars Or, sinister Or, seme of fleurs de lys Gules. In addition to the fact that it is of historical importance that the title of Emperor of Serbia is mentioned in a foreign and relatively early heraldic source, it is also interesting and unusual that designs were chosen for its emblems that completely coincide with those of the coat of arms of the Hungarian Angevin dynasty, the difference being only in the choice of tinctures.

The reason for this is probably that the author of this coat of arms did not have enough information, and either simply changed the coat of arms of Hungary, as its closest neighbor with a developed heraldic tradition, for the needs of the new coat of arms, or wanted to emphasise the importance of Serbia at a given historical moment and used one of the most famous coats of arms of that time. Incidentally, Aleksandar Palavestra has already written on the topic of this coat of arms, who, among other things, cites two later sources in which this coat of arms is found (Palvestra 2010, 21). The first is the armorial of Hans Burggraf (Hans Burggraf's Wappenbuch, British Library London), created between 1452 and 1455. In it,

(*der keysser von Serule*) е прикажан како штит расечен, десно, црвено два златни појаси, лево, црвено посеано со златни лилјани. А, вториот е непроучен хералдички ракопис (*MS. 373, Socitery of Antiquaries of London*) од 1530 година, во кој грбот на царот на Србија (*kheysser von Servie*) е претставен расечен, десно црвено со два златни појаси, лево, сино посеано со златни лилјани. Грбот на царот на Србија од хералдиката на Уфенбах е третата верзија на овој грб и ова најмногу зборува за неговата нестабилност, што секако не ја намалува важноста на потребата на авторот хералдички да го прикаже стандардот на српскиот цар.

Сл./Fig. 5

Веднаш по грбот на царот на Србија, на 43-тата задна страница, се наоѓа и грб кој му се припишува на царот на Бугарија (orig. der keyser von pulgerie) (сл. 5). Црно, три златни леопарди во столб, штитот окрунет. Мотивот од три леопарди (вперени лавови во од) како симбол на владетелот на Бугарија првпат го забележал еден арапски патописец кон крајот на 14 век. Овој грб се појавува и во Рихентал, како грб на кралот на Бугарија (*Der König von Bulgaryen*), само што леопардите се крунисани. Постојат две верзии на овој грб, од кои втората е прикажана инверзна од првата, како златно, три црни крунисани леопарди во столб и опишан како грб на царот на Бугарија (*Der Kayser von Bulgaryen*) (Acović 2008, 168). Оваа втора верзија подоцна ја презел Конрад Гриненберг, па денес, во зависност од користените извори, имаме грбови со обете верзии на овој грб.

Сл./Fig. 6

А, сега доаѓа редот на еден особено интересен грб. На 49-тата ректо страница е прикажан грбот на господарот Рудник во Србија (orig. der herre von dem rudenig in servie) (сл. 6), златно, три сребрени потковици со црни отвори 2-1.

За познавачите на домашната хералдика, овој грб е интересен од неколку причини. Прво, тоа е добро познат дизајн од грбот на Рашка од таканаречените илирски грбовници. Најчесто

the coat of arms of the King of Serbia (der keysser von Serule) is depicted as per pale, dexter Gules two fesses Or, in sinister, Gules semy-de-lys Or. And the second is an unstudied heraldic manuscript (MS. 373, Society of Antiquaries of London) from 1530, in which the coat of arms of the Emperor of Serbia (kheysser von Servie) is presented per pale, in dexter Gules, two fesses, in sinister Azure, semy-de-lys Or. The coat of arms of the Emperor of Serbia from the Uffenbach armorial is the third version of this coat of arms and this speaks most of its instability, which certainly does not diminish the importance of the author's need to heraldically depict the standard of the Serbian Emperor.

Immediately after the coat of arms of the Emperor of Serbia, on the reverse of page 43, there is also a coat of arms attributed to the Emperor of Bulgaria (orig. der keyser von pulgerie) (Fig. 5). Sable three leopards Or, above the shield imperial crown. The motif of three leopards a symbol of the ruler of Bulgaria was first noted by an Arab travel writer in the late 14th century. This coat of arms also appears in the Reichenthal, as the coat of arms of the King of Bulgaria (Der König von Bulgaryen), only the leopards are also crowned. There are two versions of this coat of arms, the second of which is depicted in reverse from the first, as Or three leopards sable crowned Or and described as the coat of arms of the Emperor of Bulgaria (Der Kayser von Bulgaryen) (Acović 2008, 168). This second version was later taken over by Konrad Grinenberg, so today, depending on the sources used, we have coats of arms with both versions of this coat of arms.

And now comes the turn of a particularly interesting coat of arms. The 49th recto shows the coat of arms of the lord of Rudnik in Serbia (orig. der herre von dem rudenig in servie) (fig. 6), Or three horseshoes Argent 2-1.

For connoisseurs of domestic heraldry, this coat of arms is interesting for several reasons. First, it is a well-known design from the coat of arms of Raška from the so-called Illyrian armorial. We most often find it in the form of Azure three horseshoes

го среќаваме во форма сино, три сребрени потковици, но постојат и неколку други варијации во однос на тинктурите, што е потврдено од овој ран извор. На пример, во копијата од грбовникот на Шароле од 1656 година, претставен е и грбот на Рашка (Rascie), црвено, три црни потковици од сребрени отвори (Ibid, 292, 106). До него, во истиот грбовник, наоѓаме уште еден сличен амблем, црвено, три сребрени портали, кои јасно потсетуваат на потковиците од грбот на Рашка (Ibid, 104). Сепак, нешто многу послично на грбот за кој зборуваме овде се наоѓа на големиот грб на Венецијанската Република, користен во текот на 18 век, а тоа е малиот грб на Кралството Рашка, златно, три црни потковици (...il Terzo d'oro con trè ferri di Cauallo neri...) (Cesare 1680, 273). Истиот грб ќе биде прикажан и во разни пригоди со потковици во природна боја наместо црна, како на пример во хералдичката збирка на фра Анџело Марија, од почетокот на 18 век (Mariada Bologna). Овој грб ќе биде отпечатен како посебна гравура во 1791 година од познатиот виенски гравер Ф. Ј. Ј. фон Рајли (Reilly 1791). Затоа, поврзаноста на овој грб со грбот на господарот Рудник е очигледна. Она што ги разликува е бојата на потковиците, а во овој случај тоа е уште една интересна и единствена карактеристика на овој грб. Имено, едно од основните хералдички правила е дека металот не оди преку метал, односно дека бојата не оди преку бојата. Во историјата на хералдиката се познати само неколку такви преседани, од кои можеби најпознат пример е грбот на кралот на Ерусалим, сребрено, златен крст помеѓу четири такви крста, каде што ова правило морало да биде премолчено од највозвишени причини. Но, кои би можеле да бидат причините за поставување таков преседан за грбот на регионален владетел во средновековна Србија? Патем, за да биде уште поинтересно, мора да кажеме дека ова не е единствениот таков случај што ќе го разгледаме овде. А, причината за овој хералдички луксуз најверојатно лежи во фактот дека Рудник бил познат надалеку во средниот век како регион богат со рудници за сребро и злато, по кои, меѓу другото, местото е именувано, и што очигледно било доволен мотив авторот да ги комбинира овие два хералдички некомпатибилни елементи, и покрај правилата. Ова ги збунило некои идни препишувачи, па ги обоиле потковиците со

Argent, but there are several other variations in terms of tinctures, which is confirmed by this early source. For example, in the copy of the armorial of Charolais from 1656, the coat of arms of Raška (Rascie) is also presented, Gules with three horseshoes Sable (Ibid, 292,106). Next to it, in the same coat of arms, we find another similar emblem, three silver portals on a red shield, which clearly resemble the horseshoes from the coat of arms of Raška (Ibid, 104). However, something much more similar to the coat of arms we are talking about here is found on the large coat of arms of the Venetian Republic, used during the 18th century, namely the small coat of arms of the Kingdom of Raška, Or three horseshoes Sable (… il Terzo d'oro con trè ferri di Cauallo neri...) (Cesare 1680, 273). The same coat of arms will also be shown on various occasions with horseshoes in natural colour instead of Sable, such as in the heraldic collection of Fra Angelo Maria, from the beginning of the 18th century (Mariada Bologna). This coat of arms will be printed as a separate engraving in 1791 by the famous Viennese engraver F. J. J. von Reilly (Reilly 1791). Therefore, the connection of this coat of arms with the coat of arms of Lord Rudnik is obvious. What distinguishes them is the colour of the horseshoes, and in this case it is another interesting and unique feature of this coat of arms. Namely, one of the basic heraldic rules is that metal does not go through metal, that is, that color does not go through colour. Only a few such precedents are known in the history of heraldry, of which perhaps the most famous example is the coat of arms of the King of Jerusalem, on a silver shield a golden cross between four such crosses, where this rule had to be kept silent for the most sublime reasons. But what could be the reasons for setting such a precedent for the coat of arms of a regional ruler in medieval Serbia? By the way, to make it even more interesting, we must say that this is not the only such case that we will consider here. And the reason for this heraldic luxury most likely lies in the fact that Rudnik was known far and wide in the Middle Ages as a region rich in silver and gold mines, after which, among other things, the place is named, and which was apparently a sufficient motive for the author to combine these two heraldically incompatible elements, despite the rules. This confused some future copyists, so they painted the horseshoes with a natural (or proper) colour, in order to bring the

природна боја, со цел грбот да го усогласат со основните хералдички правила, а оваа природна боја подоцна лесно можела да стане црна, од која на крајот би се добил грбот од типот што се користел за Рашка во Венецијанската Република.

Следниот грб што привлекува внимание е на 49-тата задна страница и му се припишува на градот Дубровник во Грција (orig. die stat raguse an kriechen) (сл. 7). Расечен на сребрено и црвено, црна кула, во црвени пламени од десно и сини пламени од лево. Тука не е сосема јасно дали ова е навистина кула во пламен или можеби светилник, но со оглед на неговата форма и местото каде што избувнуваат пламените јазици, може да се каже дека е кула, а не светилник. Како крајбрежен град на југот, авторот погрешно го сместил во Грција, но ваквите грешки во грбовниците се чести и нема веќе да се задржуваме на нив. Она што е индикативно е дека во претходната студија на хералдичката традиција на градот Дубровник не се пронајдени податоци дека градот некогаш ги користел овие симболи како свој грб во својата долга историја. Овој грб се среќава во познати извори само во претходно споменатиот непроучен грбовник од 1530 година (MS. 373, Society of Antiquaries of London), и тоа недовршен, но со ист натпис. Хералдичката традиција на овој крајбрежен град почнува во 1358 година, кога Дубровник станал под заштита на унгарскиот монарх и му бил доделен посебен статус на градот истата година, кога жителите на Дубровник, меѓу другото, се обврзале да користат унгарски знамиња и грбови, и на копно и на нивните бродови на море (Čaldarović, Stančić 2011, 110). Унгарскиот грб, познат и како грб на Арпадовиќ, наскоро станал еден од главните симболи на градот Дубровник. Тоа бил штит пресечен седум пати на црвено и сребрено. Треба да се спомене дека во средината на 18 век, под влијание на новите разбирања за симболиката на сребрените линии, тие биле променети во сини (Ibid, 115), што до ден-денес не е целосно коригирано. Сепак, пред да почне употребата на овој грб, Дубровник имал свои симболи, само што тие сè уште не биле хералдички обликувани. Ликот на Свети Влахо како заштитник на

Сл./Fig. 7

coat of arms into line with basic heraldic rules, and this natural colour could later easily become black, which would eventually result in a coat of arms of the type used for Raška in the Venetian Republic.

The next coat of arms that attracts attention is on the reverse of page 49th and is attributed to the city of Dubrovnik in Greece (orig. die stat raguse an kriechen) (fig. 7). Per pale Argent and Gules, a tower Sable the turret enflamed dexter Gules, sinister Azure. Here it is not entirely clear whether this is really a tower in flames or perhaps a lighthouse, but given its shape and the place where the flames erupt, it can be said that it is a tower, not a lighthouse. As a coastal city in the south, the author mistakenly placed it in Greece, but such errors in coats of arms are common and we will not dwell on them any more. What is indicative is that in a previous study of the heraldic tradition of the city of Dubrovnik, no data were found that the city ever used these symbols as its coat of arms in its long history. This coat of arms is found in known sources only in the previously mentioned unstudied coat of arms from 1530 (MS. 373, Society of Antiquaries of London), and that unfinished, but with the same inscription. The heraldic tradition of this coastal city begins in 1358, when Dubrovnik became under the protection of the Hungarian monarch and was granted special city status in the same year, when the inhabitants of Dubrovnik, among other things, obliged themselves to use Hungarian flags and coats of arms, both on land and on their ships at sea (Čaldarović, Stančić 2011, 110). The Hungarian coat of arms, also known as the Arpadović coat of arms, soon became one of the main symbols of the city of Dubrovnik. It was a Barry of eight Gules and Argent. It should be mentioned that in the mid-18th century, under the influence of new understandings of the symbolism of the Argent fields, they were changed to Azure (Ibid, 115), which has not been fully corrected to this day. However, before the use of this coat of arms began, Dubrovnik had its own symbols, only they were not yet heraldically shaped. The figure of Saint Blaise as the protector of Dubrovnik, similar to most cases when it came to the Venetian Republic, of which

Дубровник, слично како во повеќето случаи кога била во прашање Венецијанската Република, а во чиј состав се наоѓал и Дубровник пред да се приклучи кон унгарската круна, бил негов главен симбол, за што сведочат многу зачувани правни, вексилолошки и сфрагистички извори од тоа време.[4] Така, знамето со ликот на свети Власиј (Vixillum S. Blasii) било пропишано како официјален грб на Дубровник уште во Статутот на Дубровничка комуна од 1272 година (Luetić 1992,81). Со текот на времето, овој мотив ќе биде дефиниран хералдички, па подоцна ќе го сретнеме во форма на грб, а редовно ќе се појавува како централен мотив на повеќето идни знамиња (најчесто на сребрено и сино поле). Дубровник потоа ќе добие сосема нов грб, кој очигледно не останал во употреба долго. Овој грб го споменува Уго Герард Строл во неговото дело „Грбови на градовите на Австроунгарија“. Таму се наведува дека на Дубровник му е доделен нов грб со феникс на сино поле на 6 мај 1456 година (Ströhl 1904, 84). Покрај овој грб, за краток период Дубровник имал и штит како симбол на градот, над кој било испишано мотото LIBERTAS (Ibid, 118), но без никаква индикација за тинктура. Исто така, во времето кога бил под австриска круна, се користела верзија на овој грб, но на сребрен штит над кој стоеле три сини ленти, а над сѐ повторно со златни букви LIBERTAS (Хафнер 1870, 50). Значи, ако направиме преглед на развојот на грбот на градот Дубровник, почнувајќи од неговите претхералдички симболи, преку вистинските грбови во сите нивни варијанти, ќе забележиме дека грбот со кулата не се појавува никаде, дури ни во индикации. Сепак, можеби вреди да се спомене дека многу сличен мотив се појавува на грбот на градот Вараждин, кој му бил доделен на градот од унгарскиот крал Матија Корвин уште во 1464 година, и кој прикажува речиси идентична кула како онаа на грбот на Дубровник. Не е исклучено дека создавачот на грбот на Уфенбах навистина имал слична основа за грбот на Дубровник, но денес немаме информации за ова. Сепак, едно нешто што останува е фактот дека во времето кога бил создаден грбот, над Дубровник се веело знаме со грбот на владејачката династија Арпадовиќ.

Следен во ред е грбот на грофот од Ново Брдо во Србија (orig. der grove vo dem nuwenberge

Dubrovnik was a part before joining the Hungarian crown, was its main symbol, as evidenced by many preserved legal, vexillological and sphragistic sources from that time.[3] Thus, the flag with the image of Saint Blaise (Vexillum S. Blasii) was prescribed as the official coat of arms of Dubrovnik as early as the Statute of the Dubrovnik Commune of 1272 (Luetić 1992,81). Over time, this motif would be defined heraldically, and later we would encounter it in the form of a coat of arms, and it would regularly appear as the central motif of most future flags (most often on a silver and blue field). Dubrovnik would then receive a completely new coat of arms, which apparently did not remain in use for long. This coat of arms is mentioned by Hugo Gerard Strohl in his work “Coats of Arms of the Cities of Austria-Hungary”. There it is stated that Dubrovnik was granted a new coat of arms with Azure a phoenix on May 6, 1456 (Ströhl 1904, 84). In addition to this coat of arms, for a short period Dubrovnik also had a shield as a symbol of the city, above which was inscribed the motto LIBERTAS (Ibid, 118), but without any indication of a tincture. Also, during the time when it was under the Austrian crown, a version of this coat of arms was used, Azure three bars Azure charged with the text LIBERTAS Or (Hafner 1870, 50). So, if we take a look at the development of the coat of arms of the city of Dubrovnik, starting from its pre-heraldic symbols, through the actual coats of arms in all their variants, we will notice that the coat of arms with the tower does not appear anywhere, not even in indications. However, it is perhaps worth mentioning that a very similar motif appears on the coat of arms of the city of Varaždin, which was granted to the city by the Hungarian king Matthias Corvinus as early as 1464, and which depicts an almost identical tower to the one on the coat of arms of Dubrovnik. It is not excluded that the creator of the Uffenbach armorial did indeed have a similar basis for the Dubrovnik coat of arms, but today we have no information about this. However, one thing that remains is the fact that at the time the coat of arms was created, a flag with the coat of arms of the ruling Arpadović dynasty was flying over Dubrovnik.

Next in consideration is the coat of arms of the Count of Novo Brdo in Serbia (orig. der grove vo

in servie) (сл. 8). На 49-тата задна страница е прикажан сребрено, три златни потковици од црни отвори 2-1. Ова е грбот на кој навестивме малку порано кога зборувавме за амблемот на господарот од Рудник. Сличноста помеѓу овие два грба е очигледна, грбот на грофот од Ново Брдо е всушност инверзија на грбот на господарот од Рудник. Причините за повторување на истите дизајни, како и постојаното игнорирање на правилата за распоред на боите и металите во хералдиката, јасно нѐ потсетуваат дека авторот на двата грба се водел од логиката дека во двата случаи тие биле можеби најпознатите рудници за сребро и злато во тоа време. Овој грб се наоѓа и во ракописот MS. 373 Друштво на антиквари во Лондон со ист натпис како овде.

Сл./Fig. 8

И сега доаѓа уште еден добро познат, но толку енигматичен грб. На 50-тата ректо страница има грб што домашните и странските извори генерално го толкуваат како грб на војводата од Босна (orig. der hertzog von posse der lit under dem weisser weider) (сл. 9). Златно, две вкрстени црвени гранки со набиени црни глави. Сепак, како што можеме да видиме, тука наидуваме на многу подетален опис на грбот. Владетелот споменат овде живее во земја лоцирана некаде во Белата или Широката Степа, која според Стине Клеменсен најверојатно се наоѓа некаде во регионите на денешна Романија или Молдавија (Clemmensen 2012,7). Имајќи го ова предвид, не е изненадувачки што описот на Левинус Хулсиј од крајот на 16 век го припишува овој грб на Молдавија (Hulsius 1596), што некои подоцнежни извори, главно од 17 и 18 век, доследно би го повторувале. Овој опис открива различно потекло на грбот, кој во еден момент бил толкуван како грб на Босна и како таков стигнал до илирската хералдика преку која се проширил понатаму и станал еден од најпрепознатливите грбови на илирската хералдика, а од каде што подоцна бил копиран од Мавро Орбин, преку кого овој грб ќе стигне до Западна Европа како грб на Босна.[5] Не

Сл./Fig. 9

dem nuwenberge in servie) (fig. 8). On the reverse of page 49 arms Argent three horseshoes Or (2-1) is shown. This is the coat of arms that we hinted at a little earlier when we were talking about the emblem of the Lord of Rudnik. The similarity between these two coats of arms is obvious, the coat of arms of the Count of Novo Brdo is actually an inversion of the coat of arms of the Lord of Rudnik. The reasons for the repetition of the same designs, as well as the constant ignoring of the rules for the arrangement of colours and metals in heraldry, clearly remind us that the author of both coats of arms was guided by the logic that in both cases they were perhaps the most famous silver and gold mines of that time. This coat of arms is also found in the manuscript MS. 373 Society of Antiquaries of London with the same inscription as here.

And now comes another well-known, and enigmatic coat of arms. On the 50th recto page there is a coat of arms that domestic and foreign sources generally interpreted as the coat of arms of the Duke of Bosnia (orig. der hertzog von posse der lit under dem weisser weider) (fig. 9). Or, two staves in saltire Gules each topped with a head Sable. However, as we can see, here we encounter a much more detailed description of the coat of arms. The ruler mentioned here lives in a country located somewhere in the White or Wide Steppe, which according to Stine Clemmensen is most likely located somewhere in the regions of present-day Romania or Moldova (Clemmensen 2012,7). Given this, it is not surprising that the description of Levinus Hulsius from the late 16th century attributes this coat of arms to Moldavia (Hulsius 1596), which some later sources, mainly from the 17th and 18th centuries, would consistently repeat. This description reveals a different origin of the coat of arms, which at one point was interpreted as the coat of arms of Bosnia and as such reached Illyrian heraldry through which it spread further and became one of the most recognizable coats of arms of Illyrian heraldry, and from where it was later copied by Mavro Orbini, through whom this

можеме да го обвиниме создавачот на илирската хералдика за погрешното толкување, бидејќи грешката веројатно се случила многу порано, што го потврдуваат постарите хералдички книги во кои овој грб, почнувајќи од 15-ти до средината на 16 век, бил припишан на земја која била запишана како Possen, Bossen, Wossenn, Wasen, Bosna итн..[6] Имајќи ја предвид оваа разновидност во толкувањето на првата буква, треба да се спомене дека, приближно во исто време со Левинус Хулсиус, германскиот бакрорезец Мартин Шрот повторно го припишал овој грб на Бугарија (Schrot 1580). Значи, во критичното време, кое било крајот на 16 век, кога се раѓала илирската хералдика, имало најмалку три различни толкувања на овој грб, а едно од нив, преку комбинација на историски околности, ќе стане модел за грбот на Босна при составувањето на првиот илирски грб. Најстариот познат приказ на овој грб се смета за Рихенталската хроника, создадена помеѓу 1420 и 1430 година, а неговото присуство во грбовникот на Уфенбах сугерира дека овој грб бил присутен и во претходните извори.

По грбот што со векови ѝ се припишува на Босна, во прв план доаѓа уште еден интересен хералдички амблем. Станува збор за грбот што му се припишува на грофот Лазар од Србија (orig. der lasure ist ein grove in servie) (сл. 10), претставен на 50-тата предна страница. Црно, сребрен шлем, со две мали испупчувања на врвот, надвиснат со златна круна. Нема сомневање дека лицето од овој опис е српскиот принц Лазар Хребељановиќ. За разлика од шлемот што досега го сретнавме како хералдички мотив на амблемот на принцот Лазар, кој секогаш бил претставен со јасно истакнати рогови од вол, а чии претстави можеме да ги видиме на неговите пари и печати, овде тој е претставен несигурно, како авторот да не бил сосема сигурен за каков дизајн всушност станува збор, што дополнително сугерира дека грбот како таков најверојатно е копиран од некоја постара хералдика. Дури ни Стин Клеменсен не успева со сигурност да го дешифрира значењето на овој мотив, и на крајот го нарекува врата или

Сл./Fig. 10

coat of arms would reach Western Europe as the coat of arms of Bosnia.[4] We cannot blame the creator of Illyrian heraldry for the misinterpretation, as the mistake probably occurred much earlier, as confirmed by older heraldic books in which this coat of arms, starting from the 15th to the mid-16th century, was attributed to a country that was recorded as Possen, Bossen, Wossenn, Wasen, Bosna, etc.[5] Considering this diversity in the interpretation of the first letter, it should be mentioned that, at about the same time as Levinus Hulsius, the German copper engraver Martin Schrot re-attributed this coat of arms to Bulgaria (Schrot 1580). So, at the critical time, which was the end of the 16th century, when Illyrian heraldry was being born, there were at least three different interpretations of this coat of arms, and one of them, through a combination of historical circumstances, would become the model for the coat of arms of Bosnia when compiling the first Illyrian armorial. The oldest known depiction of this coat of arms is considered to be the Reichenthal Chronicle, created between 1420 and 1430, and its presence in the Uffenbach armorials suggests that this coat of arms was also present in earlier sources.

After the coat of arms that has been attributed to Bosnia for centuries, another interesting heraldic emblem comes to the fore. It is the coat of arms attributed to Count Lazar of Serbia (orig. der lasure ist ein grove in servie) (fig. 10), presented on the reverse of page 50. Sable, a helmet Argent surmounted of a ducal coronet Or. There is no doubt that the person in this description is the Serbian prince Lazar Hrebeljanović. Unlike the helmet that we have encountered so far as a heraldic motif on the emblem of Prince Lazar, which was always represented with clearly pronounced ox horns, and whose representations we can see on his coins and seals, here it is presented uncertainly, as if the author was not entirely sure what design it actually was, which further suggests that the coat of arms as such was most likely copied from some older heraldry. Even Steen Clemensen fails to decipher the meaning of this motif with certainty, and ultimately calls it a door or a chair back (Clemensen 2012,74).

потпирач за стол (Clemmensen 2012,74). Интересно е и присуството на круна над шлемот, што обично не се среќава кај шлем кога станува збор за историски извори што прикажуваат шлем со рогови од вол, иако, на пример, на монетата на принцот Стефан Лазаревиќ често се среќава нејасен мал крстообразен мотив меѓу роговите (Ацовиќ 2008,202).

Сл./Fig. 11

Следен во ред е уште еден грб кој во разни хералдички извори ѝ се припишува на Бугарија или Влашка. На 57-та ректо страница, тој е прикажан како грб на господарот на место или област наречена *Lewenwasser*, во Турција (orig. der herre von lewenwasser in turckye) (сл. 11). 9 крато скосен на златно и црвено, две вкрстени искинати црни лавовски шепи. Иако топонимот споменат во описот на грбот ни останува мистерија, самиот грб ни е добро познат. Овој грб го среќаваме во малку поинаква варијанта уште кон крајот на 13 век во грбовникот на Вијнберген, само штитот не е скосен, туку е со појаси, и е опишан како *Roy de Blaquie* (ibid, 166). Сличен грб се среќава и во грбовникот на лордот Маршал, само што златото е заменето со сребро, а лавовските шепи се сини. Овој грб се појавува подоцна, а во малку поинаква верзија го наоѓаме во португалска хералдичка збирка од крајот на 16 век (Gaio XVI, 19), која прикажува штит скосен на златен и црвен штит со две сребрени вкрстени лавовски шепи свртени надолу и опишани како *valachia*. Во науката денес преовладува мислењето дека тоа е грбот на Влашка.

Ќе го споменеме само накратко следниот грб. На 59-тата задна страница е прикажан грбот на Палеолог (orig. der kunig von balagre) (Сл. 12). Црвено, сребрен крст помеѓу четири златни грчки букви бета, штитот окрунет. Иако е надвор од опсегот на ова дело, поради неговата важност за подобро разбирање на развојот на српскиот грб, корисно е да се спомене неговото присуство во овој грбовник.

Сл./Fig. 12

Треба да се има предвид дека ова може да

Also interesting is the presence of a crown above the helmet, which is not usually found on helmets when it comes to historical sources depicting a helmet with ox horns, although, for example, on the coin of Prince Stefan Lazarević, an obscure small cross-shaped motif between the horns is often found (Acović 2008, 202).

Next in line is another coat of arms that is attributed to Bulgaria or Wallachia in various heraldic sources. On the 57th recto page, it is shown as the coat of arms of the lord of a place or area called Lewenwasser, in Turkey (orig. der herre von lewenwasser in turckye) (fig. 11). Bendy of nine, Or and Gules, two lions gambs in saltire talons uppermost Sable. Although the toponym mentioned in the description of the coat of arms remains a mystery to us, the coat of arms itself is well known to us. We find this coat of arms in a slightly different variant as early as the end of the 13th century in the coat of arms of Wijnbergen, only the shield is not per bend, but with bars, and it is described as Roy de Blaquie (ibid, 166). A similar coat of arms is also found in the armorial of Lord Marshall, only the Or is replaced by Argent, and the lion's paws are Azure. This coat of arms appears later, and in a slightly different version we find it in a Portuguese heraldic collection from the late 16th century (Gaio XVI, 19), which depicts a shield per bend Or and Gules, two crossed lion paws facing downwards Argent and described as valachia. In science today, the prevailing opinion is that it is the coat of arms of Wallachia.

We will only briefly mention the next coat of arms. On the reverse of page 59 is the coat of arms of Palaeologus (orig. der kunig von balagre) (Fig. 12). Gules, a cross Argent between four letters **B** Or. Although it is beyond the scope of this work, due to its importance for a better understanding of the development of the Serbian coat of arms, it is useful to mention its presence in this heraldry.

It should be noted that this may be the only known example of the Palaeologan coat of arms on which the cross is painted

биде единствениот познат пример за грбот на Палеолозите на кој крстот е насликан во сребрена боја, што е потенцијално добра индикација за решавање на загатката на српскиот грб од илирската хералдика.

И сега доаѓа уште еден грб што го среќаваме во најраните хералдички збирки. Тоа е грбот на вендскиот крал (orig. der windesche kunig) (сл. 13). Сино, три природни брадести човечки глави со златни круни, 2-1. Грбот на вендскиот крал или кралот на Славонија, во најширока смисла, како што го среќаваме во повеќето други хералдички книги, се наоѓа и во грбовникот Вијнберг (1265-1270), каде што е опишан како le Roi dezclauonie, каде што е претставен сино посеано со златни крстови, три природни златни крунисани глави, 2-1. Таков грб, само без посеани крстови, се наоѓа и во англискиот грбовник на лордот Маршал (1295-6) каде што е опишан како Le Roy de Esclevoni. Грбот на кралот на Славонија се наоѓа и во еден сè уште неидентификуван грбовник од почетокот на 14 век, каде што е опишан како Roy de sclauonnie. Таков грб се наоѓа и во грбовникот на Ханс Бургграф од средината на 15 век, каде што овој грб е опишан како Roy de sclauonnie, како и во грбовникот на Милтенберг од крајот на 15 век,[7] каде што е опишан како *Der windische kunig*, а од некои подоцнежни верзии го наоѓаме во недатирана шпанска збирка грбови (Mss/3294) како Rey de Esclabonia, во познатата португалска збирка Livro do Armeiro-mor (1509) како *Rei de Clavomnia*, во претходно споменатиот ракопис MS. 373 од првата половина на 16 век, каде што е опишан како der Windisch kuunig, или во минхенскиот ракопис BSB Cod.icon. 392 d од истиот период, каде што е опишан како Der Windistg Kunig. Овие последни два примери на грбот на кралот на Славонија, како и примерот од грбовникот на Милтенберг, се побогати од другите за украсот за глава, кој ја прикажува кралската биста помеѓу две сини (во минхенскиот ракопис црвени) знамиња. Имајќи ја предвид широката распространетост и долгото траење на овој грб, неговото присуство во грбовникот на Уфенбах не е изненадувачки. Она што го прави овој грб особено интересен е неговата сличност со

Сл./Fig. 13

in silver, which is a potentially good indication for solving the riddle of the Serbian coat of arms from Illyrian heraldry.

And now comes another coat of arms that we find in the earliest heraldic collections. It is the coat of arms of the Wendish king (orig. der windesche kunig) (fig. 13). Gules, three bearded men's heads couped Argent, ducally crowned Or and tunics Gules. The coat of arms of the Wendish king or king of Slavonia, in the broadest sense, as we find it in most other armorials, is also found in the Heraldic Book of Wijnberg (1265-1270), where it is described as le Roi dezclauonie, where it is represented by Azure, semy of crosses Or, three crowned heads Proper [2:1]. Such a coat of arms, only without the seme of crosses, is also found in the English armorial of the Lord Marshall (1295-6) where it is described as Le Roy de Esclevoni. The arms of the King of Slavonia are also found in an as yet unidentified coat of arms from the early 14th century, where it is described as Roy de sclauonnie. Such a coat of arms is also found in the armorial of Hans Burgraf from the mid-15th century, where this coat of arms is described as Roy de sclauonnie, as well as in the coat of arms of Miltenberg from the late 15th century,[6] where it is described as Der windische kunig, and from some later versions we find it in an undated Spanish collection of coats of arms (Mss/3294) as Rey de Esclabonia, in the famous Portuguese collection Livro do Armeiro-mor (1509) as Rei de Clavomnia, in the previously mentioned manuscript MS. 373 from the first half of the 16th century, where it is described as der Windisch kuunig, or in the Munich manuscript BSB Cod.icon. 392 d from the same period, where it is described as Der Windistg Kunig. These last two examples of the coat of arms of the King of Slavonia, as well as the example from the Miltenberg armorial, are richer than the others for the headdress, which depicts the royal bust between two blue (in the Munich manuscript red) flags. Considering the wide distribution and long duration of this coat of arms, its presence in the Uffenbach armorial is not surprising. What makes this coat of arms particularly interesting is its similarity to the later coat of arms of Dalmatia, which differs from

подоцнежниот грб на Далмација, кој се разликува од овој само по тоа што наместо крунисани човечки глави, се крунисани три глави на леопард, што укажува на можноста грбот на Далмација да потекнува од грбот на Славонија, секогаш имајќи предвид дека термините Далмација и Славонија треба да се гледаат во најширока смисла, бидејќи е забележливо дека во историските извори повремено имало преклопување помеѓу овие два термина.

По грбот на кралот на Вендите или Словените, се наоѓа земски грб. На 60-тата задна страница е прикажан грбот на Вендите или Славјанската Земја (оригинал wintlanden) (сл. 14). Златно, три црни ‘ртови во трк. Овој грб се среќава во различни извори и во различни варијанти. Инаку, самото име на Словенската Земја повторно треба да се земе во најширок контекст, бидејќи областа што ја опфаќа овој грб се протега од денешна Славонија на запад до Дунавскиот Регион во Романија и Бугарија на исток. Предметниот грб е карактеристичен по тоа што во текот на своето постоење успева да ги зачува фигурите, кои во другите грбовници често се менуваат со копирање на грбот, но тинктурите на овие фигури и боите на штитот се наоѓаат во различни комбинации. Трите основни фигури на грбот на Славонија, за кои зборуваме во овој дел, се три ‘ртови во трк. Досега се веруваше дека ова првпат се појавило во Хрониката на Констанциискиот собор (1414-1419) од Улрих Рихентал, како грб на носителот на титулата *künig von schlaffanien*, со таа разлика што трите ‘ртови се црвени на сребрена заднина. Малку поинаква верзија на овој грб се среќава и во ракописните дела на Конрад фон Гринеберг, прво во неговиот Грб од 1483 година, каде што овој грб е прикажан како црно, три сребрени ‘ртови, и насловен *Der Kining von Schlavonia* (Čaldarović, Stančić 2011, 77), и во неговото второ дело, познато како Поклонението од Констанца во Ерусалим од 1487 година, кога три црни ‘ртови во трк се прикажани на златен штит, а грбот му се припишува на Задар во славонските земји – *zara in windischn landen*. По Гриненберг или приближно во исто време, овој грб го среќаваме и во грбовникот на Милтенберг од

Сл./Fig. 14

this only in that instead of crowned human heads, three leopard heads are crowned, which indicates the possibility that the coat of arms of Dalmatia originated from the coat of arms of Slavonia, always bearing in mind that the terms Dalmatia and Slavonia should be seen in the broadest sense, as it is noticeable that in historical sources there was occasional overlap between these two terms.

Following the coat of arms of the king of the Wends or Slavs, there is a state coat of arms. On the 60th recto page, the coat of arms of the Wends or Slavic Land (original wintlanden) is shown (Fig. 14). Or, three hounds saliant Sable. This coat of arms is found in various sources and in different variants. Otherwise, the very name of the Slavic Land should again be taken in the broadest context, since the area covered by this coat of arms extends from today's Slavonia in the west to the Danube region in Romania and Bulgaria in the east. The coat of arms in question is characteristic in that during its existence it manages to preserve the patterns, which in other coats of arms are often changed by copying the coat of arms, but the tinctures of these patterns and the colours of the shield are found in different combinations. The three basic patterns of the coat of arms of Slavonia, which we are talking about in this section, are three hounds saliant. It was previously believed that this first appeared in the Chronicle of the Council of Constance (1414–1419) by Ulrich Reichenthal, as the coat of arms of the holder of the title künig von schlaffanien, with the difference Argent three hounds Gules. A slightly different version of this coat of arms is also found in the manuscript works of Conrad von Grüneberg, first in his Coat of Arms from 1483, where this coat of arms is depicted Sable three hounds Argent, and entitled Der Kining von Schlavonia (Čaldarović, Stančić 2011, 77), and in his second work, known as the Pilgrimage from Constance to Jerusalem from 1487, when Or three greyhounds saliant Sable, and the coat of arms is attributed to Zadar in the Slavonian lands – zara in windischn landen. After Grünenberg or at about the same time, this coat of arms is also found in the Miltenberg armorial from the late 15th century, where it is attributed to a ruler with the title

крајот на 15 век, каде што му се припишува на владетел со титулата *Der künig von de schlaffonij*, и е прикажан како сребрено, три црвени ‘ртови во трк. Овој приказ е дополнет и со украс за глава со два рога (сребрен и црвен) и меѓу нив шестокрака златна ѕвезда. Овој грб е евидентиран и во колекцијата MS. 373 од почетокот на 16 век, со таа разлика што двата рога се црвени. Најчесто, во оваа форма, грбот на Славонија ќе се појави во многу други германски грбови од 16 век. Ќе стигне и до познатиот грб на Виргилиј Солис од 1555 година, каде што се припишува едноставно на Славонија - Sclavonie. Овој извор најверојатно ќе послужи како основа за грбот на Славонија што Петар Охмучевиќ ќе го вклучи во својот Илирски грбовник од крајот на 16 век. Таков грб среќаваме и на картата на Матија Зонта од 1567 година, каде што е прикажан во областа на историска Словинја, како и во грбот на Јоханес фон Франколин од 1560 година. Она што го нагласивме на почетокот, дека областа на која се однесува овој грб треба да се разбере во поширока смисла, е важно бидејќи во некои извори овој грб се поврзува со области во денешна Романија и Бугарија. Така, во веќе споменатата португалска хералдичка збирка од крајот на 16 век, овој грб ѝ се припишува на Дакија (Гајо XVI, 9). Додека, на пример, Јаков Франкварт во 1623 година, во својата гравура „Погребната поворка на Алберт VII“ од 1621 година, го претставил грбот на Бугарија како црвено, три сребрени ‘ртови во трк, или Карлос Францискус во 1766 година во своето дело *Heraldicae Regni Hungariae Specimen, Regia, Provinciarum, Nobiliumque Scuta complectens*, исто така во хералдичка гравура, повторно го претставил грбот на Бугарија како зелено, три сребрени ‘ртови во трк, но на зелена заднина. Овој грб е наведен како грб на Славонија од Иван Воршѝк во неговото дело *Artis heraldicae notitia*... од 1772 година. Верзијата со сребрени ‘ртови на црвен штит ќе се појави и во гравурите на Јанос Томас од Саксонија од 1751 година, а ќе биде прикажан и грбот на Бугарката Еда Иванфи од 1874 година, со таа разлика што е наведено дека тоа е грб и на Бугарија и на Славонија. Потеклото на оваа верзија можеби треба да се бара во некој од илирските грбовници, со оглед на тоа што е познато дека во некои примероци тинктурите на грбот на Славонија се инверти-

Der künig von de schlaffonij, and is depicted as Argent three hounds saliant Gules. This depiction is also supplemented by a headdress with two horns (Argent and Gules) and a six-pointed star Or between. This coat of arms is also recorded in the MS. 373 collection from the beginning of the 16th century, with the difference that both horns are Gules. Most often, in this form, the coat of arms of Slavonia will appear in many other German coats of arms from the 16th century. It will also reach the famous armorial of Virgilius Solis from 1555, where it is attributed simply to Slavonia - Sclavonie. This source will most likely serve as the basis for the coat of arms of Slavonia that Petar Ohmučević will include in his Illyrian armorial from the end of the 16th century. We also find such a coat of arms on the map of Matthias Zonta from 1567, where it is shown in the area of historical Slavinja, as well as in the coat of arms of Johannes von Francolin from 1560. What we emphasised at the beginning, that the area to which this coat of arms refers should be understood in a broader sense, is important because in some sources this coat of arms is associated with areas in present-day Romania and Bulgaria. Thus, in the already mentioned Portuguese heraldic collection from the end of the 16th century, this coat of arms is attributed to Dacia (Gaio XVI, 9). While, for example, Jacob Frankvart in 1623, in his engraving “The Funeral Procession of Albert VII” from 1621, presented the coat of arms of Bulgaria as Gules three hounds saliant Argent, or Carlos Franciscus in 1766 in his work Heraldicae Regni Hungariae Specimen, Regia, Provinciarum, Nobiliumque Scuta complectens, also in a heraldic engraving, again presented the coat of arms of Bulgaria as Vert three hounds saliant Argent. This coat of arms is listed as the coat of arms of Slavonia by Ivan Voršić in his work Artis heraldicae notitia… from 1772. The version with Gules three hounds Argent will also appear in the engravings of Janos Thomas of Saxony from 1751, and the coat of arms of the Bulgarian Eda Ivanfi from 1874 will also be shown, with the difference that it is stated that it is the coat of arms of both Bulgaria and Slavonia. The origin of this version should perhaps be sought in one of the Illyrian heraldic books, given that it is known that in some copies the tinctures of the coat of arms of Slavonia are inverted, such as in the Belgrade He-

рани, како на пример во белградскиот грбовник II. Како некои куриозитети кога станува збор за овој грб, можат да се истакнат примери што ги среќаваме во грбовникот на Јерг Риген од 1569-1572 година, каде што наместо три, се појавуваат два црвени ‘ртови на сребрен штит (Clemmensen 2013, 97), и верзијата од сликата хрватски великани пред кралот Ладислав од 1690 година, каде што секој ‘рт е прикажан во посебно поле, а полињата се обоени во сина, сребрена и зелена боја, додека самите ‘ртови се со природни бои. Иако денес не ги знаеме оригиналните носители на овој грб, можеби не е излишно да се спомене за неговото потекло дека грб со исти дизајни се појавува уште во сегарскиот грбовник од 1282 година, каде што се прикажани три сребрени ‘ртови како трчаат на син штит, и каде што овој грб му се припишува на кралот на Унгарија (Rey de Hungrie). Конечно, како заклучок, може да се заклучи дека ова е веројатно еден од најчестите грбови од нашиот регион што се појавува во централноевропската хералдика, и дека најчестата верзија во која се појавува е онаа со црвени ‘ртови кои се тркаат на сребрен штит, но и дека најстариот приказ на овој грб моментално е со црни ‘ртови на златно поле.

Веднаш до грбот на словенската земја, на истата 60-та ректо страна, се наоѓа грбот на грофот Аграм во вендската земја (orig. der grove volke von agrem bi saders in windesceme lande) (Сл. 15). Сребрено, црн рид надвиснат со златна круна. Најверојатно, ова е Загреб, кој во германското говорно подрачје се викал Аграм. Во хералдичката историја на градот нема запис дека таков грб некогаш бил користен, па затоа најверојатно станува збор за уште еден од измислените и припишани грбови. Истиот грб се наоѓа и во грбовникот на Милтенберг.

Сл./Fig. 15

И конечно, ни останува уште еден грб од овие области. На истата 60-та ректо страна, се наоѓа грбот на грофот Хрватска (orig. grove vô carbatten / carbacten der ist cristen) (Сл. 16). Пресечен црвено и златно, горе сребрена осумкрака ѕвезда. Ова е несомнено грбот на

Сл./Fig. 16

raldic Book II. As some curiosities when it comes to this coat of arms, we can highlight examples found in the Heraldic Book of Jörg Rügen from 1569-1572, where instead of three, Azure two hounds Gules (Clemmensen 2013, 97), and the version from the painting Croatian Greats before King Ladislaus from 1690, where each hound is depicted in a separate field, and the fields are colored Azure, Argent and Vert, while the hounds themselves are Proper. Although today we do not know the original bearers of this coat of arms, it is perhaps not superfluous to mention about its origin that a coat of arms with the same design appears as early as the Segar Coat of Arms from 1282, with Azure three hounds Argent, and where this coat of arms is attributed to the King of Hungary (Rey de Hungrie). Finally, in conclusion, it can be concluded that this is probably one of the most common coats of arms from our region that appears in Central European heraldry, and that the most common version in which it appears is the one with Argent three hounds saliant Gules, but also that the oldest depiction of this coat of arms is currently with Or, three hounds Sable.

Next to the coat of arms of the Slavic Land, on the same 60th recto side, is the coat of arms of Count Agram in the Wendish Land (orig. der grove volke von agrem bi saders in windesceme lande) (Fig. 15). Argent, a mount Sable surmounted by a crown Or. Most likely, this is Zagreb, which in the German-speaking area was called Agram. There is no record in the heraldic history of the city that such a coat of arms was ever used, so it is most likely another of the invented and attributed coats of arms. The same coat of arms is also found in the Miltenberg armorial.

And finally, we are left with one more coat of arms from these areas. On the same 60th recto side, there is the coat of arms of the Count of Croatia (orig. grove vô carbatten / carbacten der ist cristen) (Fig. 16). Per fess Gules and Or, in chief an eight-pointed star Argent. This is undoubtedly the coat of arms of the Frankopan princes of Krk. The oldest information about the motifs of this coat of arms dates

франкопанските кнезови од Крк. Најстарите информации за мотивите од овој грб датираат од 1330 година (Duišin 1943, 210). Првите прикази на овој грб се наоѓаат на средновековни портолани, а еден од најстарите портолани на кои овој грб е прикажан во форма на знаме е портоланот на Ангелин Дулчерт од 1339 година. Тука, над градот Сењ, може да се види знаме со мотивите на грбот на кнезовите од Крк. Од нешто подоцнежни сфрагистички извори дознаваме дека мотивите од овој грб се пронајдени на печатот на Иван од Крк од 1365/1366 година, на која е прикажан лав кој носи шлем со челенка со мотивите на овој грб и дави некакво животно (волк или лисица) (Pál 1986, 353-254). Приближно во исто време, во форма на хералдичко знаме, овој грб се појавува и во Книгата на знаењето на сите кралства од непознат шпански францисканец, кој го припишува на Славонија (Smodlaka 1931, 23). Овој грб го наоѓаме и во форма на хералдичко знаме на портоланите на Гилермо Солери од 1380 година (Palavestra 2010, 13) и Габриел Веласкез од 1447 година (Ibid, 15), како и на портоланот на Јакоб Русо од околу 1550 година (Soleri 1380), и на многу други помалку познати карти создадени за време на нивното владеење и подоцна. Инаку, кнезовите на Крк ќе го користат како свој грб сè до средината на 15 век, кога го земаат името Франкопан, обидувајќи се да се поврзат со старите римски патриции Франгипанибус, што било популарно во тоа време, и заедно со името создаваат нов грб што ја поддржува теоријата за таквото потекло. Овој грб го користеле и други крајбрежни семејства, како што се Доминис и Тетриќ (Duišin 1943, 210).

ЗАКЛУЧОК

По сето погоре наведено, можеме да извлечеме неколку заклучоци. Имавме можност да се сретнеме со три вида грбови: вистински историски грбови, грбови создадени врз основа на историски претхералдички симболи и грбови кои се целосно измислени од авторот на постар хералдички збор. Последните два вида се од особено значење, бидејќи фрлаат светлина врз заднината на создавањето на одредени грбови за потеклото на кои не знаевме многу или имавме погрешна претстава за тоа, односно потврдуваат присуство на одредени претхералдички симболи за кои често се обидуваат да бидат хералдички обликувани на сличен начин во модерната хе-

back to 1330 (Duišin 1943, 210). The first depictions of this coat of arms are found on medieval portolans, and one of the oldest portolans on which this coat of arms is depicted in the form of a flag is the portolan of Angelin Dulcert from 1339. Here, above the town of Senj, a flag with the motifs of the coat of arms of the princes of Krk can be seen. From somewhat later sphragistic sources, we learn that the motifs of this coat of arms were found on the seal of Ivan of Krk from 1365/1366, which depicts a lion rampant wearing a helmet with cresrt with the motifs of this coat of arms eating an animal (wolf or fox), (Pál 1986, 353-254). Around the same time, in the form of a heraldic banner, this coat of arms also appears in the Book of Knowledge of All Kingdoms by an unknown Spanish Franciscan, who attributes it to Slavonia (Smodlaka 1931, 23). This coat of arms is also found in the form of a heraldic flag on the portolans of Guillermo Soleri from 1380 (Palavestra 2010, 13) and Gabriel Velázquez from 1447 (Ibid, 15), as well as on the portolan of Jacob Russo from around 1550 (Soleri 1380), and on many other less well-known maps created during their reign and later. Otherwise, the princes of Krk will use it as their coat of arms until the middle of the 15th century, when they take the name Frankopan, trying to connect themselves with the old Roman patricians Frangipanibus, which was popular at that time, and together with the name create a new coat of arms that supports the theory of such an origin. This coat of arms was also used by other coastal families, such as the Dominis and Tetrics (Duišin 1943, 210).

CONCLUSION

After all of the above, we can draw several conclusions. We had the opportunity to encounter three types of coats of arms: real historical coats of arms, coats of arms created on the basis of historical pre-heraldic symbols, and coats of arms that are completely invented by the author of an older heraldic word. The last two types are of particular importance, because they shed light on the background of the creation of certain coats of arms about the origin of which we did not know much or had a wrong idea about it, that is, they confirm the presence of certain pre-heraldic symbols that are often tried to be heraldically shaped in a similar way in modern heraldry. From the descrip-

ралдика. Од описите на овие грбови можевме да дознаеме и некои претходно непознати информации. Значаен факт е и тоа што во времето на создавањето на овие грбови, нивниот автор или нарачател имал информации за постоењето на некои значајни места во тоа време, кои подоцна, со доаѓањето на Османлиите, целосно ќе исчезнат од политичката сцена на Европа и со текот на времето ќе станат terra incognita за повеќето странски автори кои на кој било начин ќе ги допрат овие простори. Покрај тоа, можевме да видиме дека некои грбови се создадени многу порано отколку што се претпоставуваше претходно и дека всушност доаѓаат од Запад. Можевме да се увериме дека тие не потекнуваат од овие простори и дека не се плод на имагинацијата на Дон Петар Охмучевиќ, иако благодарејќи на него, неколку века подоцна, тие ќе станат составен и неразделен дел од хералдиката на сите земји од ова подрачје.

tions of these coats of arms, we were able to learn some previously unknown information. It is also a significant fact that at the time of the creation of these coats of arms, their author or commissioner had information about the existence of some significant places at that time, which later, with the arrival of the Ottomans, would completely disappear from the political scene of Europe and over time would become terra incognita for most foreign authors who would in any way touch these areas. In addition, we could see that some coats of arms were created much earlier than previously assumed and that they actually come from the West. We could make sure that they did not originate from these areas and that they were not the fruit of the imagination of Don Petar Ohmučević, although thanks to him, several centuries later, they would become an integral and inseparable part of the heraldry of all countries in this area.

БЕЛЕШКИ • NOTES

1 Нерецензираната основа за оваа е објавена на српски јазик во два продолжетоци во Оцило, на Друштвото на српските грбоносци „Милош Обилиќ“. (бр. 8, 2013, 8-15, и бр. 9-10, 2016. 16-25) Посебна благодарност за членовите на Бугарското хералдичко и вексилолошко друштво, Иван Војников и Петар Јаначков, првиот за потикот а вториот за укажување на пропустите во оргиналната статија./

The non-peer-reviewed basis for this has been published in Serbian in two two issues in Ocilo, by the Serbian Heraldic Society “Miloš Obilić”. (No. 8, 2013, 8-15, and No. 9-10, 2016. 16-25) Special thanks to the members of the Bulgarian Heraldic and Vexillological Society, Ivan Vojnikov and Petar Janachkov, the former for the encouragement and the latter for pointing out the omissions in the original article.

2 Исто така позната како Интеграм или Милтенбергова група, групата Бодензе вклучува збир грбови создадени во втората половина на 15 век на подрачјето на денешна Јужна Германија, главно во областа на езерото Констанц, по што е именувано Бодензе (германски: Bodensee).

Also known as the Integram or Miltenberg Group, the Bodensee Group includes a collection of coats of arms created in the second half of the 15th century in the area of present-day Southern Germany, mainly in the area of Lake Constance, after which Lake Constance (German: Bodensee) is named.

3 Дали навистина станува збор за Видин или за некој друг град не е сосема јасно, Стен Клеменсен го остава неидентификуван во своите коментари и го наведува како Weiden во индексот на имиња.

Whether this is really Vidin or some other city is not entirely clear, Steen Clemensen leaves it unidentified in his comments and lists it as Weiden in the name index.

4 Една од најстарите вакви претстави е знаме од почетокот на 14 век во форма на гонфанон на кој е претставен овој светец. (в. Jelena Borošak Marjanović, Zastave kroz stoljeća, Zagreb, 1996, str. 25-26)

One of the oldest such representations is a flag from the early 14th century in the form of a gonfanon on which this saint is depicted. (see Jelena Borošak Marjanović, Zastave kroz stoljeća, Zagreb, 1996, pp. 25-26)

5 На пример, се појавил и во познатата копија од грбовникот на Шароле, во која сигурно не бил присутен во оригиналната верзија, но како што наведува грбовникот, оваа информација е земена од Мавро Орбини, а дел од неа дури и е измислен подоцна.

For example, it also appeared in the famous copy of the Charolais armorial, in which it was certainly not present in the original version, but as the coat of arms states, this information was taken from Mavr Orbini, and some of it was even invented later.

6 Не треба да се заборави дека под овие имиња се среќаваат и неколку други грбови, кои во литературата најчесто ѝ се припишуваат на Босна.

It should not be forgotten that several other coats of arms are also found under these names, which in literature are most often attributed to Bosnia.

7 Стин Клеменсен погрешно го наведува грбот на вавилонскиот крал како грб на кралот на Славонија (цитирано дело, стр. 79), но во хералдиката двата грба јасно се разликуваат. Грешката се случила поради употребата на исти дизајни во двата грба.

Steen Clemensen mistakenly lists the coat of arms of the Babylonian king as the coat of arms of the king of Slavonia (cited work, p. 79), but in heraldry the two coats of arms are clearly distinguishable. The error occurred due to the use of the same designs in both coats of arms.

Beaziano, Giulio Cesare da (1680) *Araldo Veneto*, Venetia.

Bologna, Angelo Mariada (XVII) *Araldo nel quale si vedono delineate e colorite le armi*.

Cernovodeanu, Dan (1977) *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, Bucarest.

Clemmensen, Steen (2012) *Das Uffenbachsche Wappenbuch*, Farum.

Clemmensen, Steen (2013) *Jörg Rugens Wappenbuch*, Farum.

Čaldarović, Dubravka Peić, Nikša Stančić, *Povijest hrvatskoga grba* (2011) Školska knjiga, Zagreb.

Duišin, Viktor A. (1943) „Naša Domovina“, *Zbornik I-II*, Zagreb.

Gaio, João Ribeiro (XVI) *Coplas às armas da nobreza de Portugal*, век, стр. 19.

Hafner, Otto Titan von (1870) *Außerdeutsche Staatenwappen*, Nürnberg.

Hulsius, Levinus (1596) *Chronologia, Das ist ein kurtze Beschreibung deren Länder, so in diser hierzu gehörigen Landtafel begriffen seind*, Nürnberg.

Kobel, Ludwig ,Hans Pirchegger (1954) *Steirische Ortswappen einschliesslich jener der ehemaligen Untersteiermark*, Alfred Wall, Graz.

Loutsch, Jean-Claude (1989, 1990, 1991, 1992, 1993) *L'armorial Miltenberg, un armorial de la fin du XVe siècle*, Archives Héraldiques Suisses.

Luetić, Josip (1992) *Sveti Vlaho – državna zastava Dubrovačke Republike*, Croatica Christiana Periodica, Vol. 16, No. 29, Jun 1992.

Marjanović, Jelena Borošak (1996) *Zastave kroz stoljeća*, Zagreb.

Schrot, Martin (1580) *Wappenbuch des Heiligen Römischen Reichs*, München.

Smodlaka, Josip (1931) *Zemlje Južnih Slovena i njihovi grbovi oko god. 1330. u „Putu oko svijeta“ jednoga španskoga fratra*, Split.

Soleri, Guillmus (1380) *Carte marine de l'océan Atlantique Est, de la mer Méditerranée, de la mer Noire et de la mer Rouge*, Bibliothèque nationale de France, Paris.

Ströhl, Hugo Gerard (1904) *Städte–Wappen von Österreich–Ungarn, Wien.*

Švajncer, Janez J (1992) *Vojna in vojaška zgodovina Slovencev*, Prešernova družba, Ljubljana.

Paravicini, Werner (1990) *Das Uffenbachsche Wappenbuch*, München.

Pál, Rainer (986) *A Frangepán család címerváltozatai a XIV-XVI. században*, A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei.

Reilly, Franz Johann Josef von (1791) *Das Königreich Rascien*.

Ацовић, Драгомир (2008) *Хералдика и Срби*, Завод за уџбенике, Београд.

Палавестра, Александар (2010) *Илирски грбовници и други хералдички радови*, Завод за уџбенике, Београд.